

GROTE OF SINT-LAURENSKERK ROTTERDAM

CANTATEDIENST

ZONDAG 18 MEI 2025

19:00 UUR

JOHANN SEBASTIAN BACH

WO GEHEST DU HIN? BWV 166

JOSEPH RHEINBERGER

ABENDLIED OP. 69 NR. 3

LIVESTREAM VIA: WWW.LAURENSVOCAAL.NL

Wij gaan staan

Bemoediging Onze hulp in de Naam van de Heer,
Die hemel en aarde gemaakt heeft.

Drempelgebed Heer onze God, vergeef ons al wat wij misdeden,
 En laat ons weer in vrede leven, door Christus onze Heer,
Amen.

Lied

Psalm 98

1 Cantorij

1. Zingt een nieuw lied voor God den HE - RE,
 want Hij bracht won-de-ren tot stand.
 Wij zien Hem heer-lijk tri-om-fe - ren
 met op - ge - he - ven rech-ter - hand.
 Zingt voor den HEER, Hij o - pen-baar - de
 be - vrij-dend heil en bin-dend recht
 voor al - le vol-ke-ren op aar - de.
 Hij doet zo - als Hij heeft ge - zegd.

2 Gemeente

Ja, Hij is ons getrouw gebleven,
 Hij heeft in goedertierenheid,
 naar de belofte eens gegeven,
 het huis van Israël bevrijd.
 Zijn volk is veilig in zijn handen.
 Hij heeft zijn heerlijkheid ontvouwd.
 Zo werd tot in de verste landen
 het heil van onze God aanschouwd.

3 Cantorij

Laat heel de aard' een loflied wezen,
de psalmen gaan van mond tot mond.
De naam des Heren wordt geprezen,
lofzangen gaan de wereld rond.
Hosanna voor de grote Koning,
verhef, bazuin, uw stem van goud,
de Heer heeft onder ons zijn woning,
de Heer die bij ons intocht houdt.

4 Allen

Laat alle zeeën, alle landen
Hem prijzen met een blij geluid.
Rivieren klappen in de handen,
de bergen jubelen het uit.
Hij komt, Hij komt de aarde richten,
Hij komt, o volken weest verblijd,
Hij komt zijn koninkrijk hier stichten,
zijn heil en zijn gerechtigheid.

Wij gaan zitten

Gebed

Schriftlezing Johannes 16, vers 5-15

5 Nu ga Ik weg, naar Hem die Mij gezonden heeft, maar niemand van jullie vraagt: “Waar gaat U naartoe?” 6 Jullie zijn verdrietig om wat Ik jullie gezegd heb. 7 Maar dit is de waarheid: het is goed voor jullie dat Ik ga, want als Ik niet ga zal de pleitbezorger niet bij jullie komen, maar als Ik weg ben, zal Ik Hem naar jullie zenden. 8 Wanneer Hij komt zal Hij de wereld in het ongelijk stellen door duidelijk te maken wat zonde, gerechtigheid en oordeel is: 9 zonde – dat ze niet in Mij geloven, 10 gerechtigheid – dat Ik naar de Vader ga en jullie Me niet meer zien, 11 oordeel – dat de heerser van deze wereld is veroordeeld. 12 Ik heb jullie nog veel meer te zeggen, maar jullie kunnen het nog niet verdragen. 13 De Geest van de waarheid zal jullie, wanneer Hij komt, de weg wijzen naar de volle waarheid. Hij zal niet namens zichzelf spreken, maar Hij zal zeggen wat Hij hoort en jullie bekendmaken wat komen gaat. 14 Door jullie bekend te maken wat Hij van Mij heeft, zal Hij Mij eren. 15 Alles wat van de Vader is, is van Mij – daarom heb Ik gezegd dat Hij alles wat Hij jullie bekend zal maken, van Mij heeft.’

Vertaling: Nieuwe Bijbelvertaling 2021

Overdenking

Inzameling der gaven

De opbrengst van deze rondgang is bestemd voor diaconie en kerkrentmeesters. In de collecte bij de uitgang wordt uw speciale gift gevraagd voor de aan deze Cantatedienst verbonden kosten (zie pagina 8 van deze liturgie voor meer informatie).

Orgelspel

Lied

Lied 655

1 Cantorij

1. Zingt voor de Heer een nieuw ge-zang!

Hij laaft u heel uw le - ven lang

met wa - ter uit de har - de steen.

Het is vol won - dren om u heen.

2 Gemeente

Hij gaat u voor in wolk en vuur,
gunt aan uw leven rust en duur
en geeft het zin en samenhang.
Zingt dan de Heer een nieuw gezang!

3 Cantorij

Een lied van uw verwondering
dat nòg uw naam niet onderging,
maar weer opnieuw geboren is
uit water en uit duisternis.

4 Gemeente

De hand van God doet in de tijd
tekenen van gerechtigheid.
De Geest des Heren vuurt ons aan
de heilige tekens te verstaan.

5 Allen

Wij zullen naar zijn land geleid
doorleven tot in eeuwigheid
en zingen bij zijn wederkeer
een nieuw gezang voor God de Heer.

1. Aria Bas

Wo gehest du hin?

2. Aria Tenor

Ich will an den Himmel denken
Und der Welt mein Herz nicht schenken.
Denn ich gehe oder stehe,
So liegt mir die Frag im Sinn:
Mensch, ach Mensch, wo gehst du hin?

3. Koraal Sopraan

**Ich bitte dich, Herr Jesu Christ,
Halt mich bei den Gedanken
Und lass mich ja zu keiner Frist
Von dieser Meinung wanken,
Sondern dabei verharren fest,
Bis dass die Seel aus ihrem Nest
Wird in den Himmel kommen.**

4. Recitatief Bas

Gleichwie die Regenwasser bald verfließen
Und manche Farben leicht verschießen,
So geht es auch der Freude in der Welt,
Auf welche mancher Mensch so viele Stücken hält;
Denn ob man gleich zuweilen sieht,
Dass sein gewünschtes Glücke blüht,
So kann doch wohl in besten Tagen
Ganz unvermut' die letzte Stunde schlagen.

5. Aria Alt

Man nehme sich in acht,
Wenn das Gelücke lacht.
Denn es kann leicht auf Erden
Vor abends anders werden,
Als man am Morgen nicht gedacht.

6. Koraal

**Wer weiß, wie nahe mir mein Ende!
Hin geht die Zeit, her kommt der Tod;
Ach wie geschwinde und behände
Kann kommen meine Todesnot.
Mein Gott, ich bitt durch Christi Blut:
Mach's nur mit meinem Ende gut!**

Gebed

Stil gebed

Onze Vader

Cantorij

Abendlied Op. 69, No. 3

Joseph Rheinberger (1839-1901)

Bleib bei uns, denn es will Abend werden,
und der Tag hat sich geneiget.

*Blijf bij ons, want de avond komt,
en de dag is ten einde gekomen.*

Wij gaan staan

Zending en zegen

aan deze dienst werkten mee

Eline Welle *alt*
William Knight *tenor*
Pieter Hendriks *bas*
Laurensorkest & Laurensantorij
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Joas van der Schoot *voorganger*

volgende cantatedienst

zondag 21 september 2025, 19:00 uur

volgende muzikale vespers

zondag 25 mei 2025, 19:00 uur

Met muziek van o.a. Claudio Monteverdi en Marcel Dupré

Gijsbert Westland *tenor*
Hayo Boerema *orgel*
Ds. Joas van der Schoot *voorganger*

volgende evensong

zondag 1 juni 2025, 19:00 uur

Laurens Ensemble
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Jan de Visser *voorganger*

volgende concerten van Laurens Symfonisch

woensdag 28 mei t/m zondag 1 juni 2025, 20:00 uur

Anima Obscura met Scapino Ballet en RPhO

Johannes Brahms (1833-1897)

Ein deutsches Requiem (selectie)

Yannis Kyriakides (1969)

Ein Schemen voor koor, harp en elektronica

Remy van Kesteren *harp*

Scapino Ballet

Rotterdams Philharmonisch Orkest

Laurens Symfonisch

Nanine Linning *choreograaf*

Giuseppe Mengoli *dirigent*

Nieuwe Luxor Theater, Rotterdam

Bestel kaarten via www.luxortheater.nl

volgend concert van de Laurens Cantorij

woensdag 25 juni 2025, 20:15 uur

Laatste concert Marcussen hoofdorgel

Louis Vierne (1870-1937)

Messe solennelle

Laurens Cantorij

Hayo Boerema *orgel*

Wiecher Mandemaker *dirigent*

Dit concert markeert het laatste optreden op het beroemde Marcussen-hoofdorgel voordat het een tweejarige restauratieperiode ingaat. Het Marcussen hoofdorgel, het grootste van Nederland, is sinds 1973 een icoon van de Laurenskerk en heeft talloze bezoekers betoverd met zijn majestueuze klanken. Mis deze unieke gelegenheid niet om het Marcussen-hoofdorgel in volle glorie te horen voordat het voor restauratie twee jaar zal zwijgen.

Grote of Sint-Laurenskerk Rotterdam

Bestel kaarten via: www.laurenskerkrotterdam.nl

belangrijke mededeling

Laurens Vocaal is voor de organisatie van de cantatediensten afhankelijk van particuliere giften en subsidies van diverse instanties. Wij vragen voor deze cantatedienst uw vrijwillige gift aan de uitgang. Een cantatedienst kost gemiddeld € 11000.

Om uit de kosten te komen is een bijdrage van gemiddeld **€ 40** per bezoeker nodig! Wilt u uw gift voor deze cantatedienst liever overmaken? Dat kan op Iban nummer NL93 ABNA 0640755666, t.n.v. Stichting Laurens Vocaal te Rotterdam.

U kunt nu ook direct geven via Tikkie. Zo werkt het: Open de camera-app van uw mobiel (of gebruik uw Tikkie-app of QR-scanner). Richt uw camera op onderstaande QR-code. De code wordt automatisch gescand.

De Stichting Laurens Vocaal Rotterdam is een culturele ANBI.

Alvast bedankt voor uw royale bijdrage!

Toelichting

J.S. Bach – Wo gehest du hin? BWV 166

tekst

Deze cantate is bestemd voor zondag Cantate (Zingt), de vierde zondag na Pasen, zo genoemd naar de introïtuspsalm *Cantate Domino canticum novum, Zingt de Heer een nieuw lied* (psalm 98). De cantate werd voor het eerst uitgevoerd op 7 mei 1724.

De evangelielezing voor die zondag is uit het Johannesevangelie 16, 5-15. Uit het vijfde vers van dit hoofdstuk – *Nu ga ik weg, naar hem die mij gezonden heeft, maar niemand van jullie vraagt: 'Waar gaat u naar toe?'* – citeert de anonieme librettist de laatste vier woorden: *Wo gehest du hin?*

Dit zijn weliswaar in het evangelie woorden van Jezus, maar de vraag is bedoeld als vraag van de discipelen aan Jezus. En hier sticht de librettist verwarring. Want hij geeft aan de vraag *Waar gaat u naar toe* een draai waardoor het verband met het evangelielezing zoek is. De cantatetekst suggereert immers dat het hier om een vraag zou gaan die Jezus aan óns stelt. Dat blijkt meteen al uit de tenoraria nr. 2. Daar horen we:

*Want of ik sta of ga
is mij de vraag in gedachten:
waar ga je heen?*

We kunnen concluderen dat de librettist de vraag 'Wo gehest du hin?' in de openingsaria (aria, arioso? een nadere aanduiding ontbreekt) niet als bijbelcitaat zonder meer, maar als losstaande vraag van Jezus interpreteerde. Hij (de librettist) suggereert dit omdat dit woord volgens een oude liturgische traditie ook wel *Vox Christi* (De stem van Christus) werd genoemd, gezongen door een bas. Ja, in een paar andere cantates, die ook met zo'n bas solo beginnen, is dat wel degelijk het geval, bijvoorbeeld *Es ist euch gut daß ich hingehe* BWV 108, ook voor zondag Cantate een jaar later (1725). Of *Wahrlich, wahrlich, ich sage euch* BWV 86, voor zondag Rogate een week later. Maar in het complete bijbelcitaat blijkt dat Jezus zijn leerlingen deze woorden in de mond legt als vraag aan hem, het is dus geen directe vraag van Jezus.

Waarom houdt de librettist ons voor de gek door hier de *Vox Christi* te suggereren? Ongetwijfeld zal hij de aantijging van opzettelijke misleiding verontwaardigd van de hand wijzen met het argument dat Jezus die woorden toch precies zo – letterlijk – ooit gesproken heeft: de *Vox Christi*. Ik vermoed dat de tekstschrijver het slachtoffer is van een theologie, die uitging van een van Boven af geïnspireerde, letterlijk te nemen, bijbeltekst. En Bach is de librettist daarin natuurlijk gevolgd. Hij kon moeilijk anders.

Door de kwestie van de vraag *Waar ga je heen* op zijn kop te zetten heeft de cantatedichter intussen de weg vrij gemaakt voor wat vrome rijmelarij in vervolg op de vraag *Mens, waar ga je heen?*. Prof. Van der Leeuw ving ooit eens op een terras op het Leidseplein in Amsterdam wat flarden discussie op over waar het naar toe moet. Hij kwam er bescheiden tussen met de opmerking 'Maar wie zegt dat het ergens naar toe moet?' De librettist weet het intussen wel: weg van de wereld en haar gelukzaligheden, want voor je het weet ben je er geweest. Met een parafrase:

'Het oog omhoog, het hart naar boven, hier beneden is het niet'¹. Het lijkt wel of sommige librettisten dit soort devoot klinkende onzin te pas en te onpas klaar hebben liggen. En, zoals we zagen, in verband met de evangelielezing slaat het nergens op.

muziek

nr. 1

De muziek waarmee de cantate opent houdt het midden tussen arioso (lyrischer dan recitatief, minder vormgebonden dan aria) en aria. De vocale bas treedt meestal solistisch op, begeleid door continuo. Voegt het orkest zich daarbij, dan richt de bas zich naar de instrumenten met hun al eerder begonnen verhaal, met een technische term *Vokaleinbau*.

We kunnen bij de charmante, innemende en dansante muziek de draai van de librettist van zo-even gewoon vergeten, en desgewenst bijvoorbeeld aan Thomas denken die de vraag wel degelijk al eerder aan Jezus gesteld heeft (Johannes hoofdstuk 14, 5). Bach heeft het kernwoord *gehen* overigens prachtig muzikaal geïllustreerd. Met korte, door rusten onderbroken achtste noten (hobo, strijkers en continuo), en door middel van fraaie melisma's in de bassolo.

aria nr. 2

Gehen en *stehen* zijn ook weer centrale begrippen in deze aria voor tenor, hobo, viool en continuo. De vioolpartij is een latere reconstructie.

Er gaat een onbeschrijfelijke rust uit van deze aria. Pas in het tweede deel gaat het over *stehen* (driemaal een lange 'staande' noot), terwijl *gehen* als beweging al vanaf de eerste maat de aria bepaalt. Vooral de continuo is hier de sturende bewegende partij. Doet de tekst met de hemel en de wereld er nog toe? Voor mij niet. En die tekstuitbeelding van gaan en staan? Ook niet zo belangrijk. Bach deed onovertroffen wat zijn componerende collega's allemaal als gangbare compositietechniek hanteerden. Het geheim van Bach is dat zijn muziek veel verder reikt dan woord- of beeldillustraties. Op zijn best is de tekst aanleiding tot een nieuwe schepping. En daarin gaat het om iets van heel essentiële, onschatbare waarde, waar ik ontzettend naar kan verlangen, en waar Bachs muziek – al zijn muziek, ook zonder tekst – naar wijst. De hemel op aarde.

koraal nr.3

Dit is een koraalbewerking over een lied van Bartholomäus Ringwaldt (1582), waarvan hier de derde strofe klinkt. Het staat er wat wonderlijk tussen. Over welke *Meinung* en *Gedanken* het gaat wordt niet duidelijk. Het lied is ook niet opgenomen in het *Evangelisches Kirchen Gesangbuch*. De liedbewerking voor sopraan (cantus firmus), strijkers en continuo levert een fraai trio op, dat sterk doet denken aan Bachs orgelbewerkingen in de *Schübler Choräle*.

recitatief nr. 4

Het nu volgende recitatief voor bas en continuo loopt inhoudelijk vooruit op de volgende aria – 'So kann doch wohl in besten Tagen ganz unvermut' die letzte Stunde schlagen.'

¹ Gezang 75 uit de Hervormde Bundel van 1938, Jodocus van Lodensteyn (1620-1677)

aria nr. 5

We horen hier een briljante aria voor alt en orkest (de hobo speelt unisono samen met de 1e viool). Het kernwoord is *lachen* – 'Man nehme sich in acht, wenn das Glück lacht'. De dichter geeft daarmee de ongewisheid van het leven aan: wanneer het geluk je toelacht, kan het er 's avonds heel anders voorstaan dan je 's morgens nog dacht. De aria is een onversneden stuk vitale dansmuziek, bruisend van levensvreugde. Maar de tekst is dat allesbehalve. Je ziet dat wel vaker bij Bach, dat een begrip van zijn context wordt losgeweekt en een geïsoleerde belichting krijgt.

koraal nr. 6

De cantate besluit met de eerste strofe van het lied *Wer weiß, wie nahe mir mein Ende* (Amelie Juliane von Schwarzenberg-Rudlostadt, 1688) op de melodie van *Wer nur den lieben Gott läßt walten*. De bedoeling van zo'n koraal was om de cantate te beëindigen met een afsluitend gebed waarin de gemeente zich kon herkennen en waaraan ze kon deelnemen (zonder overigens ooit de koralen te hebben meegezongen).

Beschouwd vanuit het libretto hoort deze cantate – maar dan zonder de bassolo van het openingsdeel – eigenlijk veel meer thuis ergens bij de zestiende, zeventiende zondag na Trinitatis, waar het thema van de vergankelijkheid aan de orde is. Bach zal er het zijne van gedacht hebben, maar heeft ons wel weer een bijzondere cantate nagelaten, vol beeld- en verbeeldingskracht.

Barend Schuurman – uit *Bachs cantates toen en nu* uitgeverij Damon 2014

J. Rheinberger – Abendlied

Joseph Rheinberger (1839-1901) was tijdens zijn leven een gevierd componist. Na zijn dood in 1901 verbleekte deze roem. Hij was naast componist ook een famous pedagoog, met name op het terrein van contrapunt, compositie en orgel. Hij onderwees aan het conservatorium van München, waar hij zelf al op twaalfjarige leeftijd als student was toegelaten. In 1864 werd hij solorepetitor bij het Hof en bij de Opera van München. In deze functie was hij medeverantwoordelijk voor de première van de opera *Tristan und Isolde* van Wagner op 10 juni 1865 onder leiding van Hans von Bülow.

Als componist ondervond hij invloed van zijn tijdgenoot Brahms en van zijn voorgangers Mendelssohn, Schumann en Schubert, maar vooral van Bach. Hij componeerde naast veel vocaal werk (missen, motetten, oratoria, opera's) veel voor orgel.

Als hofkapelmeester aan het hof van de Beierse koning Lodewijk II had hij een centrale positie binnen de katholieke kerkmuziek in Duitsland, hoewel hij zich onttrok aan de strenge regels die de Caeciliabeweging aan de kerkmuziek stelde. Deze beweging wilde alle wereldse en opera-achtige elementen uit de katholieke kerk verbannen, en terug naar de diatonische muziek van Palestrina.

We herkennen in het motet *Abendlied* veel van de kenmerken die tot het ideaal van de kerkmuziek behoorden. Het is een gevoelvol, meditatief werk voor 6-stemmig a cappella koor (drie hoge en drie lage stemmen) met zowel homofone als polyfone kenmerken, zonder de grillige harmonische wendingen die in de Romantiek gebruikelijk waren.

Het lied is gedateerd op 9 maart 1855, Rheinberger was nog geen zestien jaar oud toen hij het schreef. Rond zijn vierentwintigste paste hij het motet ingrijpend aan. Deze laatste versie wordt tot op heden uitgevoerd.

Het motet is nr. 3 uit *Drei geistliche Gesänge* op. 69. De tekst is uit Lucas 24:29 over de Emmausgangers.

Barend Schuurman, toelichting uit 2015

O. Messiaen – La joie de la grâce (uit ‘Livre du Saint Sacrement’)

Voor Olivier Messiaen was vogelzang de hoogste vorm van lofprijzing. Gewapend met een recorder en een microfoon ondernam hij tal van reizen, op zoek naar de diverse vogels en hun zang.

Veel van de opgenomen vogelzangen werden verwerkt in Messiaens composities, zoals de omvangrijke cyclus ‘Catalogue des oiseaux’ voor piano.

Ook in zijn orgelwerk wemelt het van de vogelgeluiden: in het merendeel van zijn laatste orgelwerk - het 18-delige ‘Livre du Saint Sacrement’ - komen vogelgeluiden voor. Deel 15 hieruit (‘La joie de la grâce’) bestaat zelfs uit louter vogelgeluiden, om precies te zijn die van respectievelijk de grauwe buulbuul, de tristrampspreeuw en de Perzische roodborst.

Messiaen schrijft zeer specifiek voor welke orgelklanken hij wil bij elke vogel. Het Laurensorgel is een van de weinige instrumenten waarop deze klanken te vinden zijn.

Daarom leek het ons gepast om op deze zondag Cantate (zingt) waarin het grote orgel nog klinkt voor het in renovatie gaat, de dienst te beginnen met vogelzang.

Hayo Boerema

De zangers, dirigent, zakelijk leider en raad van toezicht van de Stichting Laurens Vocaal wensen u een zonnige zomer en tot ziens bij ons zomerconcert op 25 juni en/of de cantatedienst in september!